

Ženski pari moških poimenovanj v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja

MAJDA MERŠE

*nštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Novi trg 2,
SI – 1000 Ljubljana, majda.merse@guest.arnes.si*

SCN I/1 [2008], 30–52

V prispevku je zarisan obseg rabe feminativov v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja. Predstavljene so osnovne pomenske skupine feminativov ter načini njihove tvorbe. Ženski pari moških poimenovanj so primerjalno z moškimi preverjeni glede pomenske skladnosti in glede pogostosti rabe. Predstavljene in vzročno pojasnjene so skupine samo moških in samo ženskih poimenovanj. Opozorjeno je tudi na način izbire zastopnikov skupin, sestavljenih iz moških in ženskih členov.

The paper discusses the usage of feminine designations in 16th century standard Slovenian by presenting their basic semantic groups and formational patterns. Feminine pairs of masculine designations, in comparison with masculine pairs, are examined based on semantic symmetry and the frequency of use. The paper presents and causally explains groups of just masculine and just feminine designations while discussing the manner in which representatives of groups composed of masculine and feminine elements were selected.

Ključne besede: slovenski knjižni jezik 16. stoletja, ženski pari moških poimenovanj, besedotvorje, skupine parnih poimenovanj

Key words: 16th century Slovene literary language, feminine pairs of masculine designations, word formation, groups of pairs designations

0 Poimenovalne potrebe, ki so se kazale pri prevajanju svetopisemskih in drugih verskih besedil, pa tudi pri pisanju samostojnejših, prevodno manj ali povsem neodvisnih del, so slovenske protestantske pisce 16. stoletja spodbudile tudi k iskanju in tvorbi ženskih parov moških (lastno- in občnoimenskih) poimenovanj.¹

¹ O obojespolnih poimenovanjih v slovenskem jeziku od *Brižinskih spomenikov* do začetka slovenskega knjižnega jezika prim. Pogorelec 1997: 6–7.

Omembe v Bohoričevi slovnici kažejo, da so t. i. feminativi v tedanji jezik(osl)ovni zavesti živeli kot posebna besedotvorno-pomenska kategorija. Na različnih mestih slovnice navedeni pari kot *kojn – kojnka* (Rofs – Röffin), *lev – levinja*, *psič – psičica* ali *psička*, *Lamberger/Lambergar – Lambergarica*, *Lublančič – Lublančica* ali *Lublanšica* itd.² izkazujejo tudi najproduktivnejše tvorbene modele ženskih parov v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja. Navedeni zgledi kažejo na izpeljavo iz lastnoimenskega in občnoimenskega moškega poimenovanja, na tvorbo iz prevzetega in iz domačega samostalnika, na izpeljavo s tvorbeno specializiranimi obrazilnimi morfemi (npr. *-ica*, *-inja*, *-ka*) ter s hkratno glasoslovno spremeno, nastalo na morfemskem stiku, ali brez nje.

1 Čeprav ženski pari ne spremljajo vseh moških poimenovanj, je tudi pri njih mogoče razlikovati dve osnovni skupini: redka lastnoimenska (npr. *Egipter – EgiptERICA*, *Jud – Judinja*) in številna občnoimenska poimenovanja, ki jih je mogoče nadalje členiti na več podskupin. Mednje spadajo pari, ki označujejo poklicna poimenovanja (npr. *apotekar/apoteker – apotekarica*,³ *kuhar – kuharica*, *kruhapek – kruhapekinja*, *mlinar – mlinarica*), v okviru teh tudi parna poimenovanja, ki označujejo položaje v družbeni strukturi (npr. *cesar – cesarica*, *kralj – kraljica*, *kraljič – kraljičica*, *firšt – firština*), parna poimenovanja vršilcev različnih dejavnosti (npr. *besednik – besednica*⁴) in nosilcev lastnosti, parna poimenovanja sorodstvenih in drugih razmerij (npr. *oča – mati*, *sin – hči*, *brat – sestra*, *preded – prebaba*; *boter – botra* itd.), živalska poimenovanja (*golob – golobica*) itd.

1.1 Na ženske pare moških poimenovanj znotraj pomensko zaokrožene skupine delujočih oseb, ki opravljajo različne poklice, je bilo že opozorjeno (Merše 2007). Mednje spadajo tudi naslednji pari: *ključar – ključarica*, *kmet/kmetič – kmetica*, *kramar/kramer – kramarica*, *mlinar – mlinarica*, *ošter – ošterica/oštarica*, *šulmojster – šulmojstrica*,⁵ *žnidar – žnidarica* itd. Večina od njih je bila značilna tudi za slovensko stvarnost 16. stoletja in pri večini so prevladovale omembe moških členov.

² V Bohoričevi slovnici navedene feminative so opazili številni jezikoslovci, ki so pisali o slovnici: npr. Kolarič 1971: 50, Toporišič 1987: 311, Ahačič 2007: 119–120.

³ Poimenovanja *apotekarica*, *kuharica* in *kruha pekinja* so v Bibliji omenjena v nizu izrazito ženskih poklicev in dejavnosti: npr. *Vafše Hzhere pak bo on jemal, de bodo Apotekarice, Kuharice, inu kruha pekine* (DB 1584: I, 153b). Dejavnosti vršilk poklicev so ugotovljive iz sobesedilnih rab ženskih poimenovanj, v primeru prekrivnih dejavnosti pa tudi iz omemb moških poimenovanj. Dejavnost *apotekarice* je npr. ugotovljiva iz sobesedilnih rab večkrat omenjanega *apotekarja* (ukvarja se z gojenjem in obdelavo zdravilnih in dišavnih rastlin (žlahtnega korenja) ter s prodajo zdravil (arcnij) in pripravkov).

⁴ Vidovič Muha (1997: zlasti 75–76) govori pri tvorbi parov tipa *besednik – besednica* (npr. *grešn-ical-ik*) o vzporedni (besedotvorni) podstavi za poimenovanje žensk in moških.

⁵ Par *šulmojster – šulmojstrica* sobesedilno dopolnjuje navedba para oseb ženskega in moškega spola, ki se učijo: *šularrec – šularica* (prim. Narat 1996: 268–269).

Med najbolj uveljavljena parna poimenovanja, ki so bila trdna sestavina slovenske stvarnosti 16. stoletja, spadata npr. *kmet* in *kmetica*, čeprav je *kmet* z različico *kmetič* pogosto omenjan, *kmetica* pa le po enkrat v dveh delih: v MD 1592 in v TPo 1595. Npr. *Bäwrin.* (Deutfch.) *ruftica.* (Latinè.) ***kmetiza.*** (Windifch.) *villana, contadina* (Italicè.) (MD 1592: B2b). Tako *kmet* kot *kmetica* opravljata isto delo: obdelujeta zemljo in opravljata kmečka opravila. Tudi pri parih *mlinar* in *mlinarica* ter *kramar/kramer* in *kramarica* je mogoče predvideti opravljanje iste dejavnosti. V obeh primerih pogostnostno prevladujejo omembe moškega para: v DB 1584 sta omenjena *mlinar* (dvakrat) in *mlinarica* (enkrat), Megiser pa v obeh slovarjih navaja le *mlinarja*. Tudi pri parih *šulmojster* in *šulmo(j)stica* ter *kramar/kramer* – *kramarica* prevladuje moški par. *Šulmojstrica* je omenjena v KPo 1567, zatem pa v ponovni Juričičevi izdaji istega dela postile. *Kramarica* se v ne vedno najbolj obvestilnem sobesedilu pojavlja kar v štirih delih: v DB 1584 in v treh Trubarjevih biblijskih prevodih. Npr. *Lydia, ena Kramariza, veruje v'Crifufu* (DB 1584: I,)(¹)IIIa).

Veččlensko skupino sestavljajo poimenovanja moškega in ženskega spola, ki označujejo izdelovanje oblačil in hkrati pokrivajo medsebojno povezane dejavnosti, kot so krojenje in šivanje: *žnidar* in *žnidarica*, *šivilja*, *šivkinja* in *mojškra* ter iz hrvaščine prevzeti *kreač* oz. *krejač*.⁶ Poimenovanja, ki so domnevno zbrana iz (geografsko) različnih okolij rabe, so glede na slovarsko umestitev sopomenska, čeprav bi njihovo različnost delno lahko opravičevalo tudi opravljanje deljenih delovnih obveznosti. *Šivilja*, *šivkinja* in *mojškra* se npr. pojavljajo kot slovarske ustreznice za nemško *Neherin* (MD 1592: K6a), *žnidarja* in *žnidarico* pa je sobesedilno uporabil tudi Trubar, čeprav omembi ne prinašata natančnejših podatkov o delokrogu moškega in ženskega vršilca poklica.⁷ Skupina izkazuje mešano sestavo tudi glede na izvor.

1.1.1 Za vsa ključna poimenovanja svetne oblastne strukture obstajajo parna poimenovanja: *cesar* – *cesarica*, *kralj* – *kraljica*, *firšt* – *firština*,⁸ *knez* – *kneginja*, *rihtar* – *rihtarica*⁹ itd. Ob *kralju* in *kraljici* se pojavljata še para, ki poimenujeta mlajše člane kraljeve družine: *kraljič* – *kraljičica* ter *kraljiček*

⁶ Prim. *Schneider* (Deutfch.) *fartor.* (Latinè.) ***shnidar***, Cr: ***kreazh.*** (Windifch.) *sartore, ripezzatore, racconciatore de vesti.* (Italicè.) (MD 1592: N5a).

⁷ Prim. *SVETNIKI* [...] zhes ***Shnidarie*** S. Gutman (TC 1575: 273); *Crifufus nei taku gori v'fal od fmerti, koker ie Lazarus* [...] *oli te Vduue Syn* [...] *oli tige Shulmoiftra Szhy* [...] *oli ta Shnidariza Dorcas* (TR 1558: I, 4a).

⁸ *Firština* se v Bibliji, kjer je izpričana, pojavlja neodvisno od *firšta*. Med ženskim in moškim poimenovanjem je le slovnična, to je spolska razlika, sicer sta sopomenski. Npr. *Inu od letiga dne tudi taku poreko te Firfhtine v'Perfij, inu v'Medij, k'v'fém Viudom tige Krajla* (DB 1584: I, 262b) – *So werden nu die Fürstinnen in Persen vnd Meden auch so sagen zu allen Fürsten des Königs* (LB 1545: 902); *Sarai se rezhe, moja Gofpa: Sara pak Gofpa, firfhtina, satu ker je ona iméla nikar le eniga temuzh veliku folkou Gofpa inu Mati biti* (DB 1584: I, 10b).

⁹ Pri *rihtarju* in redkeje navajani *rihtarici* ne gre vedno za poklicno opravljanje dejavnosti. Pri biblijski osebi Debóri je bila npr. sposobnost razsojanja povezana z modrostjo in s preroškimi močmi: npr. *VTemifim zhaffu je bila Rihtariza v'Israelu ta Prerokina Debora*

in *kraljička*.¹⁰ Med parna poimenovanja, ki se nanašajo na poklice svetnega značaja, spadata tudi splošno razširjeni *berič* s Trubarjevo glasoslovno različico *birič* in žensko poimenovanje *berička*, ki je navedeno samo v TA 1566, kjer zaključuje (abecedno uvrščeni) tričlenski niz besed na črko B (*Barbara brat berizhka* (TA 1566: A3a)). Tudi pomensko razmerje členov para *ribič* – *ribička* ni določljivo, saj se tudi *ribička* pojavlja samo v abecedariju in na seznamu besed, ki se začenjajo na črko R. Ob *gospodarju*, rabljenem v osnovnem pomenu ‘lastnik materialnih dobrin’,¹¹ nastopa tudi *gospodinja*, ki se rabi predvsem v dveh pomenih: ‘ženska, ki opravlja ali vodi domača, hišna dela’ in kot ‘gospodarjeva žena’. Med uveljavljene pare se uvrščata tudi poimenovanji *gospod* – *gospa*. Ženskemu členu se kot sopomensko poimenovanje tujega izvora pridružuje *frava*, ki je izpričana v TPo 1595, nastopa tudi kot sestavina besednih seznamov iz Trubarjevih prvih abecedarijev (iz leta 1550 in 1555), kot narečna (koroška) sopomenka *gospe* je navedena v drugem registrskem stolpcu DB 1584, z oznako Carn. pa jo navajata tudi oba Megiserjeva slovarja: *Fraw.* (Deutfch.) *Domina.* (Latinè.) *Gospá,* Carn: *Frava.* (Windifsch.) *Signora,* *Madama* (Italicè.) (MD 1592: Ea). Moški in ženski predstavnik mlajšega rodu sta poimenovana kot *gospodec* (v KPo 1567) ali *gospodičič*, ki je bil splošno znan, in *gospodična*, ki se je prvič pojavila v DB 1584. Glede na pogosto izkazano vzporedno rabo posebej izstopata tudi *hlapec* in *dekla*.

1.1.2 Obsežno skupino sestavljajo večinoma izglagolska poimenovanja moških in ženskih vršilcev različnih dejavnosti: *bojnik* – *bojnica* (obstaja velika razlika v pogostosti rabe: *bojnica* je npr. zapisana enkrat samkrat (*Sdaj pak ti bojniza, pèrpraulaj fe: Sakaj nas bodo oblegli* (DB 1584: II, 117b) – *Aber nu du Kriegerin / rüste dich / Denn man wird vns belagern* (LB 1545: 1622), kar omogoča uresničitev enega samega pomena, *bojnik* pa je uporabljen pogosto, v velikem številu del in z razširjenim pomenskim spektrom. Poleg pomena ‘bojovnik, vojščak’ izkazuje tudi pomen ‘ubijalec, morilec’ (npr. *Inu vfi Bojniki morajo puštiti roke pafti* (DB 1584: I, 298b) – *Vnd alle Krieger müssen die Hand lassen sincken* (LB 1545: 1030); *Sakai pravi, Pravizhan osdravlienik /.../? Kâr ne pride fârdito, kako ie bil /.../ pèrfhal /.../ h’Kainu k’boizu alli boiniku fvoiga brata Abela* (KPo 1567: XII)). Na vršilce obeh spolov kažeta tudi pogosto omenjana samostalnika *coprnik* – *coprnica*.¹² S splošno rabljenim moškim poimenovanjem *delavec*, ki ga le v TC 1575 spremlja po ustaljenem

(DB 1584: I, 134b) – *V tistem času je Izraelu sodila Debóra, Lapidótova žena, žena prerokinja* (SP 1996: 305).

¹⁰ *Kraljička*, ki je ob *kraljičici* navedena v BH 1584, se zaradi manjše uveljavljenosti besedotvornega obrazila uvršča med poskusne tvorjenke.

¹¹ Pomenske razlage so večinoma prevzete iz SSKJ, v primerih, kadar bodisi besede ali njihovi pomeni v priložniku niso izpričani, pa so izdelane priložnostno.

¹² Kljub pogosti rabi obeh je bilo moško poimenovanje v primerjavi z ženskim parom vendarle večkrat omenjano (*coprnik* v 15 delih – *coprnica* v 9 delih; razmerje v DB 1584 pa je npr. *coprnik* 40 × : *coprnica* 4 ×).

besedotvornem vzorcu izpeljana *delovica*,¹³ so domnevno lahko zaobsežene osebe moškega in ženskega spola (npr. *en Delovez je fvojga lona vrejden* (DB 1584: III, 115b)). Na osnovi vrste in značilnosti sobesedilno omenjenih del, ki so jih opravljale osebe, poimenovane kot *delavci* (npr. v biblijskih prevodih), pa je nasprotno mogoče sklepati, da se je poimenovanje večinoma nanašalo samo na osebe moškega spola, saj bi jih ženske ne mogle, smele ali znale opravljati. Npr.:

Ti imafsh tudi veliku Delauceu, Sydarjeu inu Zimèrmanou, h'kamenju inu k'lejffu, inu vse shlaht modre na vfkàrèfhne dellu od slata, frebra, brona inu od shelésa, pres zhifla (DB 1584: I, 230b); *Taku fo vfi modri Moshje, mej témi Delauci sturili tu dellu, Prebivalifzhe /.../ Kerubime fo sturili cillu kunfhtnu* (DB 1584: I, 59b); *Inu je poslal eniga Hlapza /.../ h'tém Delauceu, de bi od téh Delauceu vsel, od sadu tiga Vinograda. Ony fo ga pak vseli, inu fo ga stepli, inu fo ga puftili prasniga od jébe* (DB 1584: III, 26a).

V isto skupino bi bilo po pomenskem kriteriju mogoče uvrščati tudi dobro znane in uveljavljene domače pare: *pevec – pevka/pevkinja*,¹⁴ *prešušnik/prešušnica* (tudi *presušnik, prešušnik, prešustnik*) z ženskimi pari, *prijatelj – prijateljica, služabnik – služabnica, sovražnik – sovražnica*, pa tudi *prerok – prerokinja, varih – varišica ter varuh – varušica* itd. Pri vseh je pogosteje rabljen moški člen, pogostost uresničevanja dejanj in stanj, ki jih izražajo glagoli kot *sovražiti*, pa tudi *služiti, peti* in drugi, pa je imela za posledico ne le izoblikovanost poimenovanj za vršilce dejanj ali nosilce stanj obeh spolov, ampak tudi večkratno rabo ženskega člena. V isti okvir sodi tudi par *prikupavec ‘ein frawen wirt, oder Hurenwirt’ – prikupavica ‘hurenwirtin’* (MTh 1603 (1977): 151), ki pa se za razliko od prej naštetih zunaj MTh 1603 ne pojavlja. V skupino sodi tudi več parnih poimenovanj s prevzeto podstavo: npr. *klafar – klafarica, merdrar – merdrarica*, tudi *mordar/mordrar – mordarica, martrnik – martrnica* itd.

1.1.2.1 Med najbolj znane pare se uvrščata pomensko razširjeni poimenovanji *kurbar* (tudi *kurber* in *kurbir*) in *kurba*,¹⁵ ki sta – običajno posamično, le redko skupaj – zelo pogosto rabljeni (npr. *S. Paul te Verne zheftu inu oftru opomina inu prau, de oben nezhisti smerdezhi Curbar oli Curba ne pride v nebeffa* (TC 1575: 387)). Tako prevedena kot samostojnejša dela kažejo, da se v nove pare večkrat povezujejo tudi členi iz različnih besedotvorno oblikovanih parov: npr.

¹³ Npr.: *vdinani inu naieti delouci inu delouice* (TC 1575: 361). Par kot zgled uveljavljenega tvorbenega modela (poleg para, kjer je ženski člen izpeljan z obrazilom *-inja: prerok – prerokinja*) navaja tudi Novak (2001: 115), ki hkrati omenja, da je bila tudi tvorba imen za ženske osebe živahno področje besedotvornega delovanja.

¹⁴ Pogosteje rabljena je bila *pevkinja* (v DB 1584 se pojavlja 6×; npr. *Ieft fim fi tudi dobil Peuce inu Peukine* (DB 1584: I, 328b)), danes uveljavljeno poimenovanje *pevka*, ki ga je Dalmatin uporabil v svojem prvem delu (DJ 1575), izpostavila pa tudi Bohoričeva slovnica, za *pevkinjo* številčno zaostaja (skupno 2 primera).

¹⁵ V DB 1584 se npr. *kurba* pojavlja 56×, *kurbar* pa 18×, v TPO 1595 pa je številčno razmerje pojavitev ženskega in moškega člena para 15× : 10×.

Tu ferze je ena Kurba, ta falsh Vera je en loter (TPo 1595: II, 253) – *Das hertz ift ein hur / der falsche glaube ift ein bub* (TPo 1595: II, CLb). Preko tujih prevodnih ustreznih je potrjena tudi pomenska povezava poimenovanj *dinarica – pular*.¹⁶ *Béshi Dinnarizo, de nepadefh v'nje fhtrike* (DB 1584: II, 157) – *Fleuch die Bulerin / das du nicht in jre stricke fallest* (LB 1545: 1764) – *Ne približuj se lahkoživki* (SP 1997: 1374). Poimenovanji hkrati širita izbor poimenovanj za osebe, ki se vključujejo v prostitucijo. Mednje poleg že navedenih (npr. *prikupavec – prikupavica*) spadata še para *loter – lotrica*, *rufijan – rofijanka* 'zvodnik – zvodnica'. Npr.: *Oli ta Sludi no napela vmei hude nezhiste lotre inu htim Roffiankom, de ob nee zhaft prido* (TC 1575: 148).

1.1.3 Več parov sestavljajo tudi poimenovanja moškega in ženskega spola, ki jih označujejo tipične lastnosti ali stanja: npr. *grešnik – grešnica*,¹⁷ *norec – norica*,¹⁸ *neverni/nevernik – nevernica*; *doktor/doktar* in *doktorca*.¹⁹ Za vse tri naštetá ženska poimenovanja je v primerjavi s parnimi moškimi značilno zelo redko pojavljanje. Na široko in pogosto rabo samostalnika *norec* v primerjavi z redkeje uporabljeno *norico* npr. zgovorno kaže tudi številčno razmerje v DB 1584: *norec* se pojavlja 177 ×, *norica* pa samo dvakrat.²⁰ Za oba člena zadnjega para sta praviloma značilna znanje in modrost. V TPo 1595 enkrat samkrat ekspresivno (z manjšalnim pomenom) uporabljeni *doktorčič* pa ostaja brez ženskega para.

Moške in ženske člene parov, izpeljanih iz iste pridevniške podstave, lahko nadomeščajo sopomensko rabljene zveze pridevnikov in samostalnikov.²¹ Samostalniški deli prilastkovnih zvez poimenujejo moško ali žensko osebo, ki je nosilka lastnosti, izražene s pridevnikom. Npr. *Sakaj ferdit zhlovik vushge*

¹⁶ Npr. *pular* -ja m, amator, Carinth. pular, (< Buhler), Liebhaber, Buler (MTh 1603 (1977): 156).

¹⁷ Bajec (1950: 86) navaja, da je pripona *-nik* nastala iz *-bn + ikъ* (npr. *grešnik* iz *grěšbn + ikъ*, kar ga uvršča med izpridevniške tvorjenke). Prim. tudi Vidovič Muha 1986: 356. Omenja pogostost obrazila *-ik*, ki se razvršča na besedotvorno podstavo iz vrstnega pridevnika. V DB 1584 sta *grešnik* in *grešnica* v razmerju 150 : 3.

¹⁸ Npr.: *Norci ferrahtujo modroft inu navuk* (DB 1584: I, 317a) – *SKusi modre Shene fe hifha gori zimpra: ena noriza pak jo doli dere s'fvoim djanjem* (DB 1584: I, 321b).

¹⁹ Žensko poimenovanje se nanaša na Jezusovo mater Marijo: *ona ta velika Doctorza inu Prerokynja, katera ie vuzheneifha, kakor vfi Apostoli inu Preroki, te lube Elizabethe peifstinja inu Kluzhariza poftane* (TPo 1595: III, 133) – *das sie / die groß Doctorin vnd Prophetin / die gelerter ift / denn alle Apostel vnd Propheten / der lieben Elisabeth kindermagd vnd Kellerin wird* (LH 1566: III, LXXVIII). Ženska poimenovanja, nanizana v zgledu, izkazujejo tvorbo z obema najproduktivnejšima obraziloma: *-inja* in *-(i)ca*; različica *-ca* je nastala z redukcijo nenaglašene *i*-ja.

²⁰ Podobno številčno razmerje v DB 1584 izkazujejo tudi poimenovanja *neverni/nevernik* ter *neverna/nevernica*, ki se drugje ne pojavljata: 154 × : 149 × : 1 × : 1 ×.

²¹ O soobstajanju in izmenljivosti besedotvorno različnih, hkrati pa sopomenskih poimenovanj (npr. *bolni – bolnik*, *grešni – grešnik*) v delih slovenskih protestantskih piscev 16. stol. prim. Legan - Ravnikar 2007: zlasti 109–110 in 113–114. Na sopomensko razmerje med besednozveznimi poimenovanji tipa *bolan človek* in enobesednimi tvorjenkami (npr. *bolnik*) v DB 1584 je opozorila J. Narat - Šrekl 1991: zlasti 65–66.

kreg, inu **Neverni zhlovik** dobre priatele smoti (DB 1584: II, 164a) – *Denn ein zorniger Mensch zündet hadder an / vnd der **Gottlose** verwirret gute Freunde* (LB 1545: 1791).

1.1.4 Med parnimi izsamostalniškimi tvorjenkami so tudi take, ki označujejo pripadnike in pripadnice različnih skupnosti: npr. *purgar* – *purgarica*.²² Vzporedno omembo obeh členov v TPo 1595 je spodbudila Lutrova prevodna predloga:

*Per tem my ne hozmo, aku Bug hozhe, biti, Temuz /.../ hude **purgarje inu purgarize** tukaj puštiti, kateri /.../ ta Evangelium preganjajo /.../ tijsti bodo tukaj morali plazhati* (TPo 1595: I, 10) – *Da wöllen wir / ob Gott wil / nit bey fein / sonder /.../ böfe **Burger vñ Bürgerin** da laffen / die jetzt /.../ das Euangelion verfolgen /.../ diefelbigen werden da bezalen müffen* (LH 1566: I, VII).

1.1.5 Med značilna besedotvorna razmerja se uvrščajo tudi pari samostalniške rabe pridevnika moškega spola in ženska obrazilna tvorjenka: npr. *hudobni/hudobnik* in *hudobnica*,²³ ki se parno ne moreta povezovati, saj ju razdvaja izkazani pomen samostalnika ženskega spola 'mrzlica'.

1.1.6 V cerkveni hierarhiji je moških poimenovanj, ki bi potrebovala vzporedno izpeljavo ženskega para, malo. Poleg osnovnega poimenovalnega para *menih* – *nuna*, s katerim sta označena pripadnika moškega in ženskega samostanskega reda, obstajajo še pari *priol* – *priolovka* oz. *prior* – *priorivica*²⁴ ter *apat* (tudi *abat*, *apt* in *opat*) – *abačica* (tudi *abtašica*), ki s poimenovanjem predstojnikov posredno kažejo na obstoj različnih (moških in ženskih) samostanskih redov. Npr.

*Ampak de bi te Menishke inu Nunske Oblube, kir oblubio pres Mosh oli pres Shen shiueti do smerti, Vbushtui prebiuati, Inu nih **Appatu, Priolu**, oli **Abbazhici** oli **Prioriuci** pokorni biti, Ena taka della inu take velike Boshye Slushbe bile, De fo bulshe, inu fuetische koker ty drugi Stanuui* (TAr 1562: 81b).

²² *Purgarica* se kot par splošno razširjenega *purgarja* pojavlja samo v TPo 1595, kjer sta v razmerju 1 × : 55 ×.

²³ Protestantski pisci so najraje segali po posamostaljeni obliki pridevnika *hudoben*: *hudobni*, ki se pogosto protipomensko povezuje s *pravičnim* (npr. *Kadar **pravizhni** premagajo, taku cillu lipu gre: Kadar pak **hudobni** gori prideo, fe morajo ludje skrivati* (DB 1584: I, 327a)), tvorjenko *hudobnik* je brez neposrednega Lutrovega vpliva enkrat samkrat uporabil Dalmatin v *Bibliji* (*Raunu kakôr de bi ta **Hudobnik** satu tukaj fedil, de bi on imel tu Kêrfzhanstivu martrati s'Postavami* (DB 1584: II, 89a) – *Als sesse **er** darumb da / das er die Christenheit / mit Gesetze /.../ muste zuplagen* (LB 1545: 1518). *Hudobnica* se v pomenu 'mrzlica' pojavlja v obeh Megiserjevih slovarjih: npr. *Fieber*. (Deutfch.) *febris*. (Latinè.) *Cr. febra, simniza. mersliza, **hudobniza**, treshlika*. (Windifch.) *febre*. (Italicè.) (MD 1592: D7).

²⁴ Vsa štiri navedena poimenovanja so znana iz Trubarjevega jezika, od koder je tudi par *apat* – *abačica*, različico *abtašica* pa navaja Megiser v slovarju iz leta 1603: *abtašica* -e ž, *antiftita, abtafizza, Priorin oder Aptissin* (MTh 1603 (1977): 3).

Izmenična raba različic *priorivica* (1 ×) in *priolovka* (1 ×) kaže, da najprimernejši tvorbeni način ženskih poimenovanj še ni bil izbran. K variantnosti prispeva tudi neodločenost glede izbire moškega člana (v TAr 1562 je dvakrat izpričan *priol*, v TPo 1595 pa enkrat *prior*).

Rabo para *bog* – *boginja* omogoča mnogoboštvo, kar jasno kažejo tudi biblijski prevodi: npr. *tu Mestu Ephesus flushi tej veliki Bogini Diani* (DB 1584: III, 72b). Želja, postati podoben Bogu, je bila odločilna pri ravnanju prve ženske – Eve, vplivala pa je tudi na uporabo poimenovanja samostalnika *boginja* v nekoliko spremenjenem pomenu (kot ženskega para edinemu znanemu (krščanskemu) bogu):

Sakai kakor ie Hudizh Euy /.../ obliubil, ako od Sadu prepouedaniga Driuefa iedla bude, tako bude Boginia, ter io ie tako stem sapelial (JPo 1578: III, 57b (prav 107b)) – *Denn wie der Teuffel Eua /.../ verheyst /.../ wo sie von der verboten Frucht effe / folt sie ein Göttin werden / verführte sie also damit* (SA 1566: III, LXXXVII).

Iz nemščine prevzeti samostalnik *far*, ki je v delih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja nevtrarno rabljen v pomenu ‘duhovnik’,²⁵ spremlja dvakrat navedeni (enkrat v TR 1558, drugič pa v predgovornem besedilnem okolju v TT 1577) ženski par *farica*, ki je v TR 1558 zanesljivo rabljena v pomenu ‘žena farja/duhovnika’: »Zaharias S. Iansha Ozha ie bil en Far, Elizabeta nega Mati ie bila ena Faryza, sta V fakonu vkupe veliku leit prebiuala /.../ inu slushila prou Bogu« (TR 1558: e2b).²⁶

Žensko poimenovanje spremlja tudi izrazito prevladujočega *predigarja*. V DB 1584, kjer se pojavlja *predigarica*, je medsebojno razmerje $94 \times : 2 \times$. *Predigarica* se obakrat (v dveh zaporednih povedih) pojavlja v označevalni vlogi: »Jerusalem ti **Predigariza**, povsdigni tvojo shtimo (DB 1584: II, 16a) – Jerusalem du **Predigerin** heb deine stim auff« (LB 1545: 1229).

Člena para *krščenic* – *krščenica* je v 16. stoletju povezoval pomen ‘pripadnik/pripadnica krščanske vere’: npr. »Cristiani ali **Karfzheniki** so imenovani vsi Verni (DB 1584: I),(IIIb); *Sakai ta beffeda, Ieft sem ena Kerfzheniza sapopade ufe Articule, kir hti Kerfzhanfski Veri flishio*« (TO 1564: 160b).

1.2 Parna poimenovanja sorodstvenih in drugih razmerij

1.2.1 Temeljni člen sorodniških razmerij predstavlja poimenovalni par *oča* – *mati*. Poimenovanji sta običajno rabljeni v prvem pomenu: *oča* v pomenu ‘moški v odnosu do svojega otroka’, *mati* pa v pomenu ‘ženska v odnosu do svojega otroka’. Samostalnika sta primerljivo pogosta. Npr. *Sakaj ona nej imela ni Ozheta ni Matere* (DB 1584: I, 236a, pravilno 263a). Opazna posebnost je

²⁵ Npr. *VTim zhaffu tiga Erodessa Krala te Iudouske deshele, ie bil en Far, od te Abiaue zhrede, timu ie bilu Ime Zaharias, nega shena ie bila /.../ Elizabeta* (TT 1581–82: 217).

²⁶ O duhovniški službi v stari in novi zavezi in o Zahariji kot duhovniku prim. *Biblični leksikon*, 1984: 258, 778.

narečno izpričana poimenovalna variantnost moškega člena razmerja, saj *očeta* spremljata še *atej*²⁷ in *atel*, poimenovanje *mati* pa ostaja brez različic. Drugi par sorodstvene verige predstavljata korensko različni poimenovanji *sin* in *hči* (npr. *on nej ficer obeniga Synu ni Hzher imèl* (DB 1584: I, 140a). *Hči* v Trubarjevem jeziku obstaja tudi v glasoslovni različici *šči* (npr. *Syn, Szhi* (TC 1575: 304)), v ZK 1595 pa se ji pridružuje še besedotvorna različica *hčerka* (*Inu je taku ta lubi Ozhaniz fvoje nar vekshi vešseljé imèl nad tem, kir je njegova Hzherka nekotere lepe fhpruche /.../ svunaj snala povedat* (ZK 1595: 40)).²⁸ Parno razmerje se ohranja tudi na nivoju manjšalnic (*sinek* in *sinko* – varianti so uporabljali zlasti Trubar, Krelj in Juričič, ter *hčerčica*, znana iz Trubarjevega novozaveznega prevoda in iz DB 1584: npr. *Sakaj ena Shena je od njega flifhala, katere Hzherzhiza je imèla eniga nezhistiga Duha* (DB 1584: III, 23a)). Stare starše poimenuje par z dvočlenskim, sopomenskim moškim izhodiščem: *ded/dedec* – *baba*. Npr. *Moj Dejdez, Iesus* (DB 1584: II, 153b);²⁹ *Nahor, Abrahamou Ded* (DB 1584: I,)(¹IVb) – *inu ieft fmishlauam na to tuio Vero, kir ie pres hynena vtebi, katera ie poprei prebiuala vtui Babi Loidi, inu vtui Materi Euniki, inu ieft fem faguishan de tudi vtebi* (TL 1567, 69b).³⁰ Med splošno uveljavljenima sopomenkama *ded* in *dedec* je bil zadnji po številu rab celo na prvem mestu. Obe sta navedeni tudi v Megiserjevih slovarjih, ki prinašata parna poimenovanja še bolj oddaljenih sorodstvenih stopenj: *preded* in *prebaba* ter *prevnuk* in *prevnuka*. Iz tujih ekvivalentov za člena zadnjega para je razvidno, da gre pri *prevnuku* dejansko za moškega potomca in ne morda za spolsko nevtralnno poimenovanje (npr. *Kindskindsohn*. (Deutfch.) *pronepos*. (Latinè.) *prevnuk*, (Windifch.) *figlivoło di mio nepote per dritta linea* (Italicè.) (MD 1592: H2b)).

Sorodstveno strukturo izrisujejo še naslednja parna poimenovanja: *Brat* – *sestra*; samostalnika sta uporabljena v osnovnem in v drugotnih pomenih (npr. *Obtu vi mui lubi Bratie inu Sefstre* (TC 1575: 415),³¹ kjer gre za aktualizacijo pomena ‘kdor je komu soroden po mišljenju ali usodi’). *Stric* – *teta*: *Mui dobri*

²⁷ Oblika je s pripisano oznako *Carinth*. navedena v MTh 1603 (1977): 5. Različico *atel* je uporabljal Trubar: npr. *Abba, Pater, Tu ie, Lubi Atel, lubi Ozha* (TR 1558: N4a). Na nenevtralnno poimenovanja posredno kaže sopojavljanje značilnega prilastka (*muj* ali *lubi*), s katerim je posebej poudarjeno bodisi sorodstveno razmerje govorečega ali njegova čustvena navezanost na roditelja.

²⁸ Navedeni zgled izkazuje tudi tvorbeno različico *očeta*: *očanec*, ki mu na osnovi sobesedila ni mogoče pripisati jasno izražene pomenskorazločevalne lastnosti. Prim. tudi: *Gdu ie omiflil inu shivil tiga Ozhanca Iakopa kateri ie ob palici zhes Iordan fhal, inu ie nasai pèrfhal s'veliko mnoshico* (KPo 1567: LXIXb) – *Wer ernehrte den Ertzuatter Iacob / da er am stab vber den Iordan gieng vnnd kam wider mit groffem volck* (SA 1559: I, LIIIb). Predvidevati je mogoče, da ga označujejo lastnosti (npr. spoštovanje pravih vrednot, starost in častitljivost), ki so ob drugem še danes sestavine njegovega pomena.

²⁹ Prim. *MEin Grosvater Jesus* (LB 1545: 1752).

³⁰ Prim. slovarski sestavek *baba* – Novak v Merše, Novak, Premk 2001: 44–45.

³¹ Prim. slovarski sestavek *brat* – Novak v Merše, Novak, Premk 2001: 48–50.

poshteni Sofid, **Striz**, *Boter oli periatel* (TC 1575: 223);³² **teta** (*tetta*, *Mutter-schwester*, *Vaterschwester* /.../) (MD 1592 (1967): 141); *Inu pole, Elisabet tvoja Teta, je tudi nofsezha eniga Synu* (DB 1584: III, 30a) – *Vnd sihe / Elisabet deine gefreundete / ist auch schwanger mit einem Son* (LB 1545: 2071); *Nihzhe fe néma k'fvoji blishni Teti pèdrushiti* (DB 1584: I, 71b) – *NJemand sol sich zu seiner nehesten Blutfreundin thun* (LB 1545: 234). Zadnja dva zgleđa kažeta, da je *teta* v protestantskih biblijskih prevodih večkrat nadomeščala Lutrovo splošnejše poimenovanje za krvno sorodnico.³³ Pojavljanje poimenovanja *strina* v pomenu 'stričeva žena' (npr. *Ti némafsh tvojga Ozheta Brata fram odgèrniti, de bi njega sheno vsel. Sakaj ona je tvoja Strina* (DB 1584: I, 72a) – *DV solt deines Vaters bruder shamd nicht blössen / das du sein Weib nemest / denn sie ist deine Wase* (LB 1545: 235)),³⁴ ki je etimološko (Bezljaj 1995: 328–329) in pomensko tesno povezano s *stricem*, odpira možnost manj aktualne parne kombinacije, v katero bi bil prav tako včlenjen *stric*. Slovarko zabeležena so tudi poimenovanja naslednjega sorodstvenega kroga: *tetič* 'der Sohn der Tante' – *tetična* 'die Tochter der Tante' (v MD 1592), ter *strinič* 'Vattersbruderskind', ki je (enkrat) naveden tudi v DB 1584 kot enobesedna sopomenka besednozveznega poimenovanja: *ga more eden njegovih Bratou réfhiti, ali njegovou Striz, ali *ftrizheu fyn *Strinizh* [robna opomba] (DB 1584: I, 76b)). Splošno uveljavljen je bil poimenovalni par *tast* – *tašča*. Na poudarjeno vlogo ženskega člana para kaže obstoj različno uveljavljenih sopomenk: *polnica* in *svekrv*. Obe poimenovanji navajata Megiserjeva slovarja, *polnico* pa je uporabljal tudi Trubar.

Kot ženski par sopomenskih poimenovanj *svak* in *dever* (pisno *diver*) – prvi je pogosteje rabljen kot drugi – bi bilo predvsem na osnovi sobesedilne rabe in sočasne slovarske registracije mogoče upoštevati večpomensko *nevesto* (*Schägerin*. (Deutſch.) *fratria*. (Latinè.) *nevesta*. (Windifch.) *moglie del fratello* (Italicè.) (MD 1592: N7a); *Hzhy fe stavi supèr Mater, *Snaha je supèr Tafzho *Nevéfta* [robna opomba] (DB 1584: II, 118b),³⁵ ki je sicer ustaljeni ženski par samostalnika *ženin*, v pomenu 'svakinja' pa par *svaka*. Zunaj sorodstvene strukture, čeprav še vedno blizu nje, se umešča par *očim* – *mačoha*. Njegova

³² Vsi samostalniki moškega spola, naštetih v zgleđu, imajo kot poimenovanja najosnovnejših sorodstvenih in medčloveških razmerij ob sebi tudi ženske pare (npr. *sosed* + *soseda*, *stric* + *teta*, *boter* + *botra*, *prijatelj* + *prijateljica*), ki so sicer prav tako splošno uveljavljeni, vendar redkeje rabljeni od moških členov para.

³³ V slovarju, ki je dodan izdaji LB 1545 v DTV (1974) in ki zajema zastarelo, manj znano in težko razumljivo Lutrovo besedje, je samostalnik *blutfrud(in)* pojasnjen kot '(Bluts-) Vervandter' (LB 1545 (1974): 311*).

³⁴ V LB 1545 uporabljeni samostalnik *wase* je razložen kot 'tante' (LB 1545 (1974): 388*). Ustreznica *teta* je uporabljena tudi v SP 1966, kjer je navedeno mesto prevedeno takole: *Ne odkrivaj nagote brata svojega očeta; ne bližaj se njegovi ženi; tvoja teta je!* (SP 1996: 170).

³⁵ Orožen (1996: 212–213) posebej obravnava kranjsko-slovenske ali bezjačke kontaktne sinonime (tudi *nevesto*), ki so postopoma (preko robnih navedb) postajali del Dalmatinskega knjižnega jezika.

člena opredeljuje enako razmerje do tretje osebe – otroka zakonskega partnerja, ki se slovarsko tudi pojavlja v obeh spolskih različicah: *pasterek* – *pasterkinja*.

Našteti pari kažejo, da je pri sorodstvenih poimenovanjih pogosto izpričana nadomestna osnova: npr. *oča* – *mati*, *sin* – *hči* itd.

Na sorodstveno verigo je mestoma pokazano le z izbranimi členi. Pričenja jo bodisi njen izhodiščni člen ali poimenovanje, ki označuje najbližjega sorodnika osebe, o kateri se govori. Npr.: »*inu bo sturil, kar nefo njegovi Ozheti inu Dejdi mogli sturiti* (DB 1584: II, 102b); *De en Ozha fam ne ima fuiga Synu, do smerti byti*« (TC 1575: 353).

1.2.2 Biološko različnost človeka v različnih življenjskih obdobjih poimenujejo pari *mož* – *žena* (npr. *kadar je Bug Zhlovéka bil stvaril, po podobi Boshji /.../ Moshu inu Sheno je on nje stvaril* (DB 1584: I, 4a) – *Da Gott den Menschen schuff / machet er jn nach dem gleichnis Gottes / Vnd schuff sie ein Menlin vnd Frewlin* (LB 1545: 2)),³⁶ *hlapčič* – *deklica*, tudi *hlapčič* in *dečla*,³⁷ kjer je pri moškem členu razmerja z obrazilom *-čič* domnevno aktualiziran le pomen mladosti, ne pa tudi majhnosti (npr.: *Tu je ta Poftava, sa to, katera eniga Hlapzhizha, ali Déklizo rodi* (DB 1584: I, 68a); *inu fe néfo fhonali, ni Hlapzhizheu ni Dézhel, ni Stariga ni Dedzou* (DB 1584: I, 250b) – *vnd verschonete weder der Jünglinge noch Jungfrauen / weder des Alten noch der Grosveter* (LB 1545: 854); *Sakaj kakòr en Hlapzhizh lubi eno Dezhlo, taku bodo tebe tvoji otroci sa lubu iméli* (DB 1584: II, 24b)).

Mož v Bibliji (in v drugje navedenih biblijskih odlomkih) nastopa tudi v paru z istokorenskim samostalnikom ženskega spola *možica*: »*Inu Adam je djal: Letu je vfaj vshe kuft od moih kofty, inu meffu od mojga meffa: Ona bo Moshiza imenovana, satu, ker je is Moshu vseta*« (DB 1584: 1585: I, 2b).

Ob splošno razširjeni *možici* se v TC 1550 pojavlja še različica *možiča* (*ona bode Mofhyzha imenouana* (TC 1550 (6a)). Na dejstvo, da je Bog ustvaril prvo žensko iz moške kosti, je pokazano tudi z besedno tvorbo, saj je *možica* izpeljana iz samostalnika *mož* s specializiranim obrazilom *-ica*.³⁸

Sobesedilne rabe samostalnikov ženskega spola kažejo na raznosmerne pomenke širitve: *deklica* je uporabljena tudi v pomenih 'dekle' in 'devica' (npr. *ta Dézhla nej dékliza najdena /.../ Satu ker je ona eno noroft v'Israeli sturila, de se je v'fvojga ozheta hifhi kurbala* (DB 1584: 111b) – *das die Dirne nicht ist jungfraw finden* (LB 1545: I, 176)).

1.2.3 S pari kot npr. *boter* – *botra*, *sosed* – *soseda* pa so parno zaobsežena tudi druga medčloveška razmerja. Npr.:

³⁶ Par se običajno uporablja za označevanje zakonskih partnerjev (npr. *TEm pak kir fo v'Sakoni, sapovém /.../ de fe Shenu nelozhi od Moshá* (DB 1584: III, 91b)).

³⁷ *Dečla* je pogosto rabljena v enem izmed dveh osnovnih pomenov: 'dorasla mlada ženska, ki še ni poročena' in 'doraščajoča oseba ženskega spola'. Npr.: *Sakaj takove Suknje fo Krajleve Hzhere nofsile, dokler fo Dezhle bile* (DB 1584: I, 174b).

³⁸ V sodobnem biblijskem prevodu (1996) je tvorba tekla v smeri *mož* + *inja* → *možinja* (*Tedaj je človek rekel: »To je končno kost iz mojih kosti in meso iz mojega mesa; ta se bo imenovala možinja, kajti ta je vzeta iz moža.«* (SP 1996: 54–55)).

Vi **Botri inu Botre**, vi imate veiditi fa kai inu fa zhes volo ste vi od tih Starisheu letiga Diteta, kletimu Kerszhouanu naprosheni inu pouableni (TC 1575: 425); Taku govori vshe sdaj pred tém Folkom, de profsi flejdni od fvojga **Sofséda**, inu flejdna od fvoje **Sofséde** freberne inu slate Poffode (DB 1584: I, 41b).

Dokazilni zgled za obstoj para *sosed – sosed* kaže, da se hotenemu začetnemu razlikovanju med osebami moškega in ženskega spola prilagajajo tudi nadaljnje omembe oseb. Z moškim poimenovanjem *sosed*, zlasti z njegovimi množinskimi oblikami (npr. *sosedi/sosedje*), pa so praviloma mišljene osebe moškega in ženskega spola: *TRy lépe rizhy fo l...l Myr mej bratmi, lubesan mej soffedmi, inu kadar fe Mosh tër Shena dobru mej fabo glihata* (DB 1584: II, 163a).

Pogostnostno razmerje, ki ga kažejo rabe členov para *vdovec – vdova*, je zgovorno: zaradi socialne ogroženosti, ki je nastopila po moževi smrti, je bila (predvsem v biblijskih besedilih)³⁹ zelo pogosto omenjana *vdova* (v DB 1584 128 ×), *vdovec* pa le v treh delih: v dveh Trubarjevih (po ena omemba v TAR 1562 in v TC 1575) in v TkM 1579 (dve omembi); vse štiri omembe so del para: npr. *MOLITOV ENIGA Vdouza inu ene Vduue* (TkM 1579: 109b); *left fim ena Vduva, ena Shena kir trouam, inu moj Mosh je vmèrl* (DB 1584: I, 175a). Zgled *OBeno Vduvo ali Siroto nereshalite* (DB 1584: I, 49a) opozarja, da so šibkejši in bolj ranljivi plasti človeške družbe pripadale tudi sirote. Samostalnik *sirota* je kljub ženskemu spolu lahko uporabljen kot spolsko nevtralnno poimenovanje za otroka brez staršev. *My fmo Syrote, inu nemamo Ozheta, nafhe Matere fo kakòr Vduve* (DB 1584: II, 57b).

Ena izmed orientalnih značilnosti, predstavljenih v *Bibliji*, je bilo tudi mnogoženstvo, ki se je poimenovalno odražalo v enosmerni tvorbi poimenovanj: obstaja le poimenovanje *ravenžena*:⁴⁰ *Shesideffset je Krajliz, inu offsemdeffset ravenshen, inu Dézhel nej zhi fla* (DB 1584: I, 111b).

Od pravila, da so parna poimenovanja samostalniki moškega in ženskega spola, odstopa splošno rabljeni samostalnik *druž*, ki je srednjega spola, nanaša pa se lahko na osebe moškega ali ženskega spola. Parno žensko poimenovanje izhodiščnega moškega člana *drug*, ki je naveden kot kranjska iztočnica v Registru DB 1584 (**Drug** [Crajnki.] *Továrijh* [Hervazki, Dalmatinfki, Iltrianfki, Crafhki.] (DB 1584: III, CcIVa)), je *družica*, ki je uporabljena v biblijskih prevodih: npr. *ker je ona vfaj tvoje drushe, inu Shena tvoje Savese* (DB 1584: II, 131a).

³⁹ Npr.: *Inu Praudo stury Sorotam, inu Vduvam, inu ima ptuje sa lubu, kir nym shpisho ino gvant daje* (DB 1584: I, 106b). Isto mesto (*ki pomaga do pravice siroti in vdovi, ljubi tujca in mu daje kruha in obleke*) je v sodobnem slovenskem biblijskem prevodu pojasnjeno z opombo: »to so tri najšibkejše skupine v starozavezni družbi. Ker so sicer brez varstva, imajo pravico, da zanje skrbita Izraelov Bog in njegovo ljudstvo« (SP 1996: 240).

⁴⁰ Sklopa *ravenmož* ni, obstajajo pa številne druge tovrstne tvorjenke: *ravenbrat, ravenčlovek, ravenhlapec* itd.

1.2.4 Redka parna poimenovanja so ugotovljiva tudi pri pripadnikih različnih skupin in skupnosti (npr. verskih): npr. *ajd* – *ajdinjal/ajdenja* (glasoslovna variantnost, ki je posledica izgovornega slabljenja nenaglašenege i-ja, je Trubarjeva značilnost).⁴¹ Čeprav sta bili obe poimenovanji splošno razširjeni, je moški člen občutno prevladoval (v DB 1584 sta ob večstokratnem pojavljanju samostalnika *ajd* izpričani samo dve pojavitvi *ajdinje*).

1.3 Parna živalska poimenovanja, tvorjena z obrazilno izpeljavo, so poleg najsplošnejšega para *samec* – *samica*, nanašajočega se na živali (npr. *Vsami k'jebi od vfake zhifte Shivine, vfelej sedem inu sedem, eniga samza inu njegovo samizo* (DB 1584: I, 5a)), še: *golob* – *golobica*, *hrt* – *hrtica*,⁴² *junec* – *junica* (razmerje je omejeno le na spolno različnost poimenovanih živali),⁴³ *kozel*⁴⁴ – *koza*, *osel* – *oslica*, *pes* – *psica*,⁴⁵ *prašič/prešič* – *prasica/presica*, *volk* – *volčica*, *vran* – *vrana*, *lav/lev*, ki ga spremljata dve ženski poimenovanji: *lavica* in *levinja*. Prva je slovarsko navajana različica, druga, izpeljana z redkeje uporabljanim obrazilom *-inja*, pa je bila sobesedilno rabljena v Dalmatinovih biblijskih prevodih. Korensko različne pare oblikujejo poimenovanja *jelen* – *košuta*,⁴⁶ *oven* in *jarec* ter *ovca*, *petelin* – *kokoš*. Ob *kokoši* se občasno pojavlja *kokalnica*,⁴⁷ ki jo pomensko označuje in osamosvaja valjenje in vodenje piščancev. V tem

⁴¹ Npr. *ona tiga fhtuka posabi, inu is mifli pufti, de je ona ena Ajdina, on pak je en Iud* (TPo 1595: I, 161). Nasprotje, ki ga oblikujeta *ajdina* in *Jud*, je spolsko in vsebinsko: pripadnica vere, ki ne priznava Kristusa, in pripadnik judovske vere.

⁴² Na neizenačenost rabe členov para kaže poleg redkejšega pojavljanja *hrtice* tudi njena samo slovarska navedba: npr. *Windfpil.* (Deutfch.) *canis venaticus.* (Latinè.) *hèrtiza, lovèn pèß.* (Windfich.) *levriero, veltro* (Italicè.) (MD 1592: V5). Rabe uzaveščajo predvsem obstoj pasje pasme in ne toliko potrebe po poimenovalnem razločevanju moškega in ženskega para, na kar kaže *hrtici* pripisana razlagalna sopomenska zveza *lovèn pèß*.

⁴³ Pogostnostno razmerje je bilo preverjeno v DB 1584: ugotovljenih je bilo 100 pojavitev *junca* in šest *junice*.

⁴⁴ Brez ženskega para ostajata obe manjšalnici: splošno razširjena *kozlič* in iz Megiserjevega slovarja znani *kozlec*.

⁴⁵ Parnost sega tudi na območje manjšalnic, kjer sta iz pojavitev v besedilih različnih piscev sestavljiva kar dva različno tvorjena para: *psic* – *psicica* in *psicek* – *psicka*. V prvem primeru gre za izpeljavo ženskega člena para z obrazilom *-ica*, v drugem pa za zamenjavo obrazil: oba člena para sta drugostopenjski tvorjenki, izpeljani s tipičnima manjšalnostnima obraziloma (*-ek* : *-ka*).

⁴⁶ V biblijskih prevodih se pogosto parno pojavljata *srna* in *jelen*, vendar primerjava s prevodno predlogo in sodobnim biblijskim prevodom kaže, da gre za poimenovanji različnih živali in ne za člena istega para: *Od tiga mogo zhifti inu nezhifti jèfti, kakòr eno Sèrno ali eniga Jelena* (DB 1584: I, 107b) – *Beide der Reine vnd der Vnreine mügens essen / wie ein Rehe oder Hirrs* (LB 1545: 359); *Nečisti in čisti ga sme jesti kakor gazelo in jelena* (SP 1996: 243).

⁴⁷ Npr.: *kakòr ena Kokalniza zhes Iajza peruti rešproftira, je greje inu leshe* (DB 1584: I, 1a). Slednja je glede na značilna opravila ali lastnosti tudi v slovenskem okolju dobila več posebnih poimenovanj: *kokalnica*, narečno tudi *kvokarha* (v tretjem registrskem stolpcu DB 1584: Slovenfki, Besjzshki) Reg. 3) in *kvočka* (v četrtem registrskem stolpcu). Večino poimenovanj je motiviralo značilno oglašanje domače ptice.

pomenskem okviru parno povezovanje s *petelinom* ne more biti vzpostavljeno. Istokorenski par sestavljata *kur* 'petelin' in *kura*, toda o temeljni sopomenskosti tudi pri njima ni mogoče govoriti, saj se *kura*, ki je znana predvsem iz obeh Megiserjevih slovarjev, v zvezi z *divji* pojavlja kot poimenovanje za fazana ali celo divjega petelina (npr. *Fafan*. (Deutsch.) *phafianus*. (Latinè.) *fafan*, **divje kure**. (Windifch.) *fagiano*. (Italicè.) (MD 1592: D5)). Pri številnih živalskih poimenovanjih je opazno metaforično širjenje pomena; npr. *Ali ena je moja Golobiza, moja brumna, ena je svoji Materi nar lubliša* (DB 1584: I, 333b). V Bohoričevi slovnici je naveden par *konj* – *konjka*, na osnovi ločenih pojavitev *konja* in *kobile* pa je sestavljiv tudi ta par: *konj* je splošno razširjeno poimenovanje, *kobilo* pa v obeh slovarjih navaja Megiser: npr. *kobila-e ž, equa, kobila, kluffina, Stut, Mötsch, Mutterpferdt, Feldin* (MTh 1603 (1977): 62). V MTh 1603 jo spremlja sopomensko poimenovanje *kljusina*, ki sobesedilno nastopa v paru s *pastuhom* 'žrebcem':⁴⁸ *Kakòr Pastuh risazhe pruti vsem klufinam, taku fe Hinavez na vse Shpotliuce obèfha* (DB 1584: II, 166b). Povezava učinkuje ekspresivno.

Poimenovanji *ptič* in *ptica* nastopata v vlogi sopomenk. Samostalnika sta (po enkrat) izpričana samo v BH 1584. Npr.: *Ptiza, ze, ptizh, a, auis, vogel* (BA 1584. 58); **Ptice** *pod Nebom inu shivina, tu je vse prozh* (DB 1584: II, 32a).

Brez parnega ženskega člena so ostala poimenovanja skopljenih živali, npr. *kaštrun, vol*.

1.3.1 Za številne omenjene živalske (pa tudi nekatere rastlinske) vrste in družine so bila v rabi bodisi samo moška ali samo ženska poimenovanja, ki označujejo žival z vsemi njej lastnimi razlikovalnimi potezami, hkrati pa brez opaznejše spolne diferenciacije. V tej vlogi npr. nastopajo naslednja poimenovanja moškega spola: *drozg, fazan, jazbec, kit, krt, kuščer, leopard, lubud, medved, pard, pav, pes, pivot*,⁴⁹ *škorec, škorjanec, škorpijan/škorpijon* itd. ter naslednja poimenovanja ženskega spola: *afinja*,⁵⁰ *bolha, čaplja, grlica, hijena, jerebica*,⁵¹ *kamela, kuna*,⁵² *lastovica, lisica/lesica, mačka, štoklja*, ob *ovci* tudi

⁴⁸ Prim. PS 1895: II, 13.

⁴⁹ Samostalnik se pojavlja v obeh slovarjih in v DB 1584. Zadošča omemba živalske vrste, potrebe po navedbi poimenovanja samice (v Pleteršnikovem slovarju in v SSKJ je navedena *bivolica*) pa ni bilo.

⁵⁰ Iz nemščine prevzeta beseda je bila splošno razširjena.

⁵¹ Npr. *Sakaj Israelfki Krajl je vunkaj fhàl yfkat eno Bolho, kakòr fe ena Ierebiza poja po gorrah* (DB 1584: I, 165b).

⁵² Korenska izenačenost bi brez sobesedilnega preverjanja lahko usmerjala k napačni povezavi *kune* in *kunina* oz. *kuniliča* ali *kunuliča*, ki pa se po preverjanju pokaže kot poimenovanje za skalnega jazbega. V DB 1584 je *kinilič* v robni opombi predstavnostno približan s približno sopomenko *zajčič*: *Viffoke Gorre fo divjih Kos prebivaližhe, Inu fskale téh *Kunilizheu. *Sajzhizheu* [robna opomba] (DB 1584: I, 305b). Na različnost poimenovanega predmeta (denotata) kaže tudi primerjava niza *Saiz inu *Kunulizh *Sajzhiz* [robna opomba] (DB 1584: I, 108a) s prevodno predlogo: *der Hase / vnd Caninchen* (LB 1545: 362). Trubarjeva praksa je drugačna, kar je verjetno posledica druge prevodne predloge: *Te viffoke gorre fo tim dyuym kofom hbeshanu, Inu tu skalouie tim +kunyonom*

brav, ki je v Pleteršnikovem slovarju razložen kot *brav, m. 1) das Schafvieh (ohne Rücksicht auf Alter und Geschlecht)* (PS 1894: I, 52). Npr. *Barke /.../ fo pèrnejsle Slata, Srebra, Slonovih kofty, Affinje inu Pave* (DB 1584: I, 238b); *Sove inu Vranuvi bodo ondi prebivali* (DB 1584: II, 13b). Na navedenem mestu iz *Biblije* so omenjene dragocenosti in živalske vrste, ki so jih trgovske ladje vozile iz daljnih dežel. Enospolna omemba je toliko bolj razumljiva, če gre za enkratno navedbo, ki je hkrati tudi slovarska, kar večinoma pomeni tudi nesobesedilno rabo (npr. *Troftel.* (Deutfch.) *turdus.* (Latinè.) *drufig.* (Windifch.) *tirdi.* (Italicè.) (MD 1592: Q2b)).

Na različne vrste živali (npr. žuželk, nočnih ptic itd.) in ne na spolno razlikujejo se člene parov kažejo tudi poimenovanja kot *čuk* in *sova*, *čebela/čmela* in *čmrlj*. *Sova* in *čuk* sta v DB 1584 uporabljena tudi v medsebojno pojasnjevalni vlogi, kar odpira možnost sopomenskega razumevanja: *Ieft sim raunu kakòr en *ZhuK v'opufzhenih mejstih *Sova* (DB 1584: I, 305a). Primerjava s Trubarjem je na istem mestu odkrila manjšalnico moškega spola *sovič*. V obeh primerih gre za prevodni približek nemški ustreznici *Kützlin* (*Jch bin gleich wie ein Kützlin in den verstöreten Stedten* (LB 1545: 1052)), ki tudi označuje vrsto sove.

Nasprotno pa sta poimenovanji *papagaj* in *papiga* v KPo 1567, kjer se pojavljata drug ob drugem, uporabljeni sopomensko. Npr.: *Ti fo prave Papagoij alli papige inu Kavke, katere pres ūma fe govoriti ūzhe* (KPo 1567: V).⁵³

Brez moškega para se v delih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja pojavlja *krava*, ki se sobesedilno pogosto povezuje z *volom* oz. *voli*: npr. *Krave inu Volli* (TPo 1595: I, 32a).

1.4 Na izbiro moškega ali ženskega poimenovanja je praviloma vplivala situacija. Če se je pripoved nanašala na skupino, ki so jo sestavljale osebe moškega in ženskega spola, je bilo običajno uporabljeno moško poimenovanje (najpogosteje v množini: npr. *inu fo veliku bolnikou s'oljem shalbali, inu fo je osdravili* (DB 1584: III, 22a); *inu je imèl pet Loup, v'katerih je leshala ena velika mnoshiza bolnikou, flépzou, krulovih, fuhih, ty fo zhakali, kadaj bi fe voda skalila* (DB 1584: III, 49b)),⁵⁴ če pa je beseda tekla o ženski kot vršilki dejanja ali nosilki lastnosti, je bilo uporabljeno žensko poimenovanje. Npr. *Ona gre tiakaj /.../ inu is misli pufti, de je ona ena Ajdina, on pak je en Iud* (TPo 1595: I, 161).

Z redkimi omembami *deželana* oz. *deželanov* so v okviru pomena 'predstavnik deželnih stanov' mišljene osebe moškega spola, v pomenu 'kdor je v razmerju do drugega iz iste dežele' pa bi bile lahko ob moških zajete tudi

+*Jeshom oli kuniglō* [robna opomba] (TPS 1566: 187b). V povzemalni opombi, dodani ob robu besedila, so naštet: *Serne, kofe, Saici*.

⁵³ Iz nemščine prevzeti *papagaj* je bil pogosteje rabljen. V glasoslovno modificirani obliki ga je slovarsko vključil tudi Megiser: npr. *Papagey.* (Deutfch.) *pfittacus.* (Latinè.) *popagaj.* (Windifch.) *papagallo.* (Italicè.) (MD 1592: L2b).

⁵⁴ Na izbiro moških poimenovanj je vplivala tudi splošna uveljavljenost le-teh. Ker se npr. samostalnik *bolnica* kot ženski par *bolnika* v knjižnem jeziku 16. stoletja še ni pojavil, je bila izbira moškega para tudi v primeru hkratne nanašalnosti na ženske logična.

osebe ženskega spola (prim. slovarski sestavek *deželan* – Novak v Merše, Novak, Premk 2001: 61–62): npr. *Criftus ie od fuih fñanceu inu deshelanou fashpotouan* (TE 1555, A7b).

2 Ženski členi parov se (razen spolske razlike) lahko pomensko prekrivajo z moškimi, pogosto pa se od njih tudi razlikujejo (Merše 2007: 116–118). Poimenovanji *besednik* in *besednica* se glede označevane dejavnosti (‘govoriti komu v korist’, ‘zagovarjati koga’) izhodiščno nanašata na isti konkretni osebi: *besednik* na Kristusa kot božjega sina, redkeje uporabljena *besednica* pa na Marijo kot Kristusovo oz. božjo mater: npr. *aku pag du grefhi taku imamo aniga oduetnika oli befednika per tim ozhetu Iefusa Christusa prauizhniga* (TC 1550: 104 (60b)). Ista nanašalnost velja za večino izpričanih rab *odvetnika* in za obe pojavitvi *odvetnice*. Raba kaže, da so bile Kristusove oblike pomoči grešnim ljudem motivacija številnih izglagolskih poimenovanj (npr. *Vi ste lubi inu perietni Bogu, fabfton, fa volo Iefusa nashiga Odreshenika, Oduetnika inu Beffednika* (TT 1560: ea); *Glih taku tiga Boshyga Synu periasen imamo mi tudi kjeri vjeti, kir ie ta veliki teshki ferd Boshy vjel na fe fa nasho uolo, inu postal nash Plazhnik, Odreshenik, Spraulauiz, Beffednik inu Ifuelizhar* (TR 1558: I2a)),⁵⁵ ki so v ženski obliki redkeje označevalna tudi za Marijo (npr.: *Diuiza Maria ie ena Oduetniza, Befedniza inu Pomozhniza pred Bugõ vfeh tih ludi, kateri na no klyzho* (TR 1558: c2a)). Primeri splošnejše nanašalnosti moškega poimenovanja in rabe v pomenih ‘govornik’ ali ‘odvetnik’ so redki: npr.

Taciga dopernefti na tim hudim fueitu nigdar oben Ceffar, ne Kral, ne Viuda /.../ shnih kunshtnimi inu vuzhenimi beffedniki /.../ ne fo premogli (TR 1558: Z3b); *POtle zhes pet dni ulezhe doli Anianias ta Vifshifar steimi Starishi, inu steim Tertullõ Befednikom* (TT 1557: 413).⁵⁶

Pomen je prepoznaven po spremenjenem vršilcu dejanja, spremnih prilastkih in neredko po rabi samostalnika v množini.

Člena para *obladavec* – *obladavka* sta po enkrat uporabljena v DB 1584, oba kot del razlag lastnih imen. *Obladavec* je naveden v robni opombi (*Iesus Nave se rezhe en odrefhenik ali obladavez* (DB 1584: II, 172a)), *obladavka* pa v predgovoru k Tobievim bukvam (*Sara se rezhe, ena kir se fhtrita, ena obladauka, kir h'puflednimu premore, oblada inu doby* (DB 1584: II, 147a)).

2.1 Številna moška poimenovanja, izpričana v slovenskih knjižnih izdajah 16. stoletja, ostajajo brez ženskih parov, za kar običajno obstajajo zgodovinski

⁵⁵ O številnosti eno- in večbesednih poimenovanj za Jezusa Kristusa prim. Rajhman 1977: 114–115 in Legan Ravnikar 2003: 570.

⁵⁶ Dalmatinov prevod se od Trubarjevega le besednoredno razlikuje: npr. *s'tém Befšédnikom Tertullom* (DB 1584: III, 75b), Lutrov pa z izbiro nemškega ekvivalenta kaže na uresničevani pomen ‘odvetnik, zagovornik’ *vnd mit dem Redener Tertullo* (LB 1545: 2243), še določneje pa z izbiro ekvivalenta novi slovenski prevod: *Čez pet dni je prišel tja véliki duhovnik Hananija z nekaj starešinami in z nekim pravnikom Tertúlom* (SP 1996: 1675–1676).

in pomenski razlogi (npr. *aar/ahar, galjot, papež, škof; arhangell/arhanjel; ari-
aner, antitrinitar, gerob* itd.). Samo moškim vršilcem dejanj so npr. pripadala
nekatera mesta v cerkveni hierarhiji (npr. *papež, škof*). Nekaterih poklicev in
opravil v zgodovini, ki jo neposredno ali skozi biblijsko perspektivo zrcalijo
dela slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, ženske niso opravljale (npr.
nekaterih vojaških poklicev).

Brez ženskega para nadalje ostajajo:

- številna moška poimenovanja z negativno ali ekspresivno vsebino: npr. *div-
jak, izdajica/izdavec; Taku ga Sludi klizhkakim hudim touarishem, pyanzom
inu Iegerzom perpela* (TC 1575: 148)). Poimenovalno so izpostavljene osebe
moškega spola;
- moška poimenovanja, ki označujejo službe in položaje v cerkveni hierarhiji
(npr. *apostol, ebiskop* (JPo 1578), *superintendent, izpovednik/spovednik; tudi
anžige*⁵⁷), neredko opredeljena z zgodovinskimi dejstvi (Kristus je imel
dvanajst učencev – *apostolov*, zato žensko parno poimenovanje v okviru
osnovnega pomena ni možno). Zaradi sopomenskosti naj bi isto veljalo
tudi za iz nemščine prevzeti samostalnik *joger*, vendar ta nastopa parno z
jogrinjo,⁵⁸ kar je omogočila pomenska širitev oz. njena pomenska oddaljitev;
- poimenovanja pripadnikov različnih skupin in sekt: *antikrišt, antitrinitar,
arijan* (različica je zapisana v JPo 1578) in *arijaner* (različico navaja Trubar:
npr. v Ar 1562), *cvinglijaner, donatist* itd.
- poimenovanja, ki se nanašajo na dejavnost konkretnih oseb moškega spola
(npr. *izveličar*, ki se nanaša na Kristusa). Moškega spola sta poimenovanji
za nevidno duhovno bitje, ki poseblja zlo (*hudič, zludi, satan*), in za ne-
vidno dobro duhovno bitje: *angel* in *arhangell/arhanjel* (JPo 1578), *serafin*.
Hudečica, ki se enkrat samkrat pojavlja v TA 1566, je sestavina abecedno
uvrščene niza samostalnikov, ki se začenjajo na H: *Hlad hudič hudezhiza*
(TA 1566: A3a). Zaradi posebne namembnosti seznama in nesobesedilnega
navajanja primerov tudi na pomen *hudečice* in na okoliščine njene rabe ni
mogoče zanesljivo sklepati.

2.2 Neparnih je tudi nekaj ženskih poimenovanj. Odsotnost moškega para
je npr. posledica dejavnosti, ki jo lahko opravljajo le ženske: npr. *ama, dojka,
otročnica*,⁵⁹ ki se rabi v pomenu ‘ženska v prvih tednih po porodu’. Sobesedilne
rabe *ame* kažejo na usmerjenost njene dejavnosti na otroke: *Nefsi ga v'tvoim
narozhajju, (kakòr ena Ama enu Déte nofsi)* (DB 1584: I, 85a). Brez moškega
para se pojavlja tudi *devica*. Neparnost, splošna razširjenost in pogostost po-
javljanja je v veliki meri posledica ustaljene povezave z Marijo kot Jezusovo

⁵⁷ Npr.: *Mi beremo vuenih Buquah od eniga Anshigla, tu ie, od eniga kir ie sam vueni
Pufzhavi oli Vgofdu (ta ie en praui Menih, en Samouvezh bil)* (TAr 1562: 82b).

⁵⁸ Prim. slovarski sestavek *jogrinja* – Novak v Merše, Novak, Premk 2001: 73.

⁵⁹ Samostalnik *ama* je bil splošno rabljen, v Registru, dodanem DB 1584, pa mu je pripisana
motivacijsko razvidnejša (iz glagola *dojiti*) vzhodnoslovenska narečna ustreznica *dojka*
(DB 1584: III, CcIIIb).

materjo. Od 26 pojavitev v DB 1584 jih je 20 v neposredni zvezi z Marijo: npr *Divize Marie ozhifžhovanje* (DB 1584: III, 31a).⁶⁰

2.3 Brez spolnega predznaka ostajajo poimenovanja mladičev: npr. *jagnje* (splošno uporabljani samostalnik), *jagnjič* (redkeje izpričan samostalnik, pri katerem je z manjšalnim obrazilom *-ič* poudarjena pomenska sestavina mladosti in nedoraslosti, hkrati pa tudi majhnosti) ter narečno opredeljena glasoslovna različica *agnec* (v DB 1584 je navedena v tretjem registrskem stolpcu (Slovenfki, Besjzhki)).

3 Velika večina ženskih parov spada v skupino modifikacijskih tvorjenk, del tovrstnih poimenovanj pa izkazuje nadomestno osnovo (npr. *sin – hči*). Moški členi parnih poimenovanj so praviloma pogosteje rabljeni kot ženski.

3.1 Bohoriču je uspelo z omembo izpeljave z obrazili *-ica, -inja, -ka*⁶¹ v slovnici povzeti osnovne tvorbenne modele ženskih parnih poimenovanj. Zaporede zrcali tudi pogostnostno razvrstitev v tedanji knjižnojezikovni praksi. Osnovni tvorbeni model je: moško poimenovanje + *-ica* (npr. *mlinar – mlinarica*) s substitucijskim podtipom (npr. *bojnik – bojnica*, kjer gre za nadomestitev obrazila *-ik* z *-ica*). Obstajajo tudi obrobnejši modeli: *bog – boginja, kruhapek – kruhapekinja, firšt – firština, boter – botra*. Tudi če je moško poimenovanje prevzeto in brez razvidne obrazilne podomačitve, se ženski pari izpeljujejo z domačimi obrazili, najpogosteje z *-ica, -inja* se pojavlja le izjemoma (npr. *žnidar – žnidarica, ajd + ajdinja*).

Pogosta je parna kombinacija korensko različnih in (vsaj navidezno) tvorbeno nepovezanih poimenovanj. Zaslediti jih je mogoče v vseh pomenskih skupinah parnih poimenovanj, največ pa pri najstarejši, ki jo predstavljajo sorodstvena poimenovanja: npr. *sin – hči, hlapčič – dečla, jelen – košuta* itd. Parno npr. nastopata tudi *flegar* in *ama*, čeprav ju povezuje le eden izmed obrobnejših pomenov: »Krali / Kralice / Vyudi / Gofposzhina / Imaio slushiti Bogu /.../ to Cerkou braniti / te Cerque **Flegary** inu **Ame** biti« (TA_R 1562: 41b).

3.1.2 Spremnj pojav pogosteje rabljenih moških poimenovanj je tudi izpričanost večje glasoslovne in besedotvorne variantnosti. Prvo lahko povzroči izguba zvonečnosti ali izgovorno slabljenje nenaglašanih samoglasnikov (npr. *norec/norc*), druga pa je značilnost številnih prevzetih samostalnikov. Pri istokorenskih ženskih členih parov je najpogosteje spremenljiv morfemskostični del: Npr. *doktar/doktor – doktorca; lotar/loter – lotrica/lotrca; kramar/kramer – kramarica*, premeno po palatalizaciji izkazujeta para *volk – volčica, knez – kneginja*. Primeri večje glasoslovne spremenljivosti ženskega para so redkejši: npr. *ošter – ošterica/oštarica*.

3.2 Uveljavljenost v živi in v knjižnojezikovni rabi je spodbujala k tvorbi novih členov besedne družine (npr. *golob* → *golobec, golobič, golobar, golobji*,

⁶⁰ O terminoloških in neterminoloških pomenih samostalnikov *dečla* in *devica* (tudi zveze *devica Marija*) prim. Legan Ravnkar 2003: 569.

⁶¹ Bajec (1950: 94–95) navaja, da z obrazilom *-ka* delamo iz moških imen ženska. Obrazilo *-ka* ustreza obraziloma *-ek* in *-ec*, s katerima tvorimo moška poimenovanja.

golobinji; cesar + cesarjev/cesarjov). Poleg pridevnikov so se v razširjene besedne družine neredko uvrščale tudi manjšalnice: npr. *doktar/doktor* → *doktorčič, doktor(i)ca*. Podaljšani besednodružinski tvorbeni niz izjemoma izkazuje tudi *devica*: npr. *devica* → *devičen, devičica*.

3.3 Primerjava izpričanih pomenov moškega in ženskega člena para kaže, da je ženska različica lahko uresničevala več pomenov ali se pomensko celo razlikovala od moškega para.⁶² Najbolj značilna pomenska oddaljitev od poimenovanj moškega spola nastaja tedaj, kadar ženske nastopajo le kot nosilke pomena 'žena vršilca poklicne dejavnosti'. Ker pa običajno tudi same opravljajo isto (ali podobno) poklicno dejavnost kot njihovi zakonci, ta pomen praviloma ni edini.

Tako moška kot ženska poimenovanja so pogosto rabljena tudi v neosnovnih pomenih. Ker so moška poimenovanja pogostejše rabljena, so tudi njihove rabe v prenesenih pomenih bolj opazne: npr. »*One [= ptizhize] imajo eniga bogatiga kuharja inu kluzharja, timu je ime ta ozha v'Nebi, ta ima eno Kuheinio, katera je taku fshiroka, kakor je ta Svejt*« (TPo 1595: II, 227).

Ekspresivno je poimenovanje človeka z živalskim imenom: *O tvoiga mole- nia ti Hudizhova prekleta Lefiza. On [= Erodež] dela kakòr ena kunfina prav Lefiza* (KPo 1567: LVb). Razmerje med Kristusom in krščansko skupnostjo je primerjano z razmerjem med *ženinom* in *nevesto*. Npr.:

Gdo ie Shenin? Iesus Christus Syn Boshij (JPo 1578: III, 107b) – *Gdo ie ta Neuefta? Sueta Karzhanska Catoliska Cerkou* (JPo 1578: III, 107b). Živalska imena ženskega spola so zajeta tudi v primerje: npr. *ficer gredo ty ludje v Pridigo inu is pridige, kakor krave* (TPo 1595: II, 17).⁶³

3.4 Tako moška kot ženska poimenovanja so pogosto člani spolsko poenotnih naštevalnih nizov. Iz različnih razlogov prevladujejo nizi moških poimenovanj (ker se le-ta pogostejše pojavljajo, ker so številna dejanja značilna samo zanje, ker so običajnejši tudi v vlogi univerzalnih poimenovanj): npr.

Kei vidish da bi fe Krally, Firfti Papesh, Cardinali, Ebiscopi, Korrary &c. takouega Vka darshali? (JPo 1578: II, 67b); *Ter vsaj jeft neifem offertovala, ni truzala, inu sim vsai vezh imejla, kakor ti Cefsariza inu Krajliza* (TPo 1595: III, 126).

Mešane nize praviloma pričenjajo člani moškega spola. V prevedenih delih je zaporedje določeno s prevodno predlogo, v samostojnejših delih (npr. v TC 1575) pa so pisci ravnali enako. Npr.: »*Inu S. Paul zheftu grofouitu zhes vse*

⁶² Na različen spekter dolžnosti je npr. mogoče sklepati na osnovi sobesedilnih omemb *vratarja* in *vratarice*, saj je *vratar* lahko opravljal službo tudi pri mestnih vratih, *vratarica* pa domnevno le pri hišnih: *Ta ifti ie shal Siesufom na Palacio alli Duor velikiga Faria [...] inu ie gouoril Suratarizo, inu ie pelial Petra notar* (JPo 78: I, 120a).

⁶³ O metaforičnih pomenskih prenosih v okviru pomenske skupine o živalih, ki potekajo v smeri *žival* → *človek s kako lastnostjo*, prim. Novak 2004: 81, o živalih kot sestavnih delih primerjav pa v Novak 2004: 226.

Preshushnike, Curbarie, Preshushnice, Curbe inu zhes te, kir vnezhiŝtoŝti prebiuaio /.../ gouori« (TC 1575: 387–388).

VIRI

- BH 1584 = Bohorič, Adam, 1584: *Arcticae horulae fuccifivae*. Wittenberg.
- DB 1584 = Dalmatin, Jurij, 1584: *BIBLIA, TV IE VSE SVETV PISMV, STARIGA inu Noviga Testamenta*. Wittenberg. Faksimile, 1968. Ljubljana: Mladinska knjiga v Ljubljani v sodelovanju z založbo Dr. Trofenik v Münchnu.
- JPo 1578 = Juričič, Jurij, 1578: *POSTILLA, To ie KERSZHANSKE EVANGELSKKE predige*. Ljubljana.
- KPo 1567 = Krelj, Sebastijan, 1567: *POSTILLA SLOVENSKA*. Regensburg.
- LB 1545 = Luther, Martin, 1545: *Die gantze Heilige Schrifft*. Wittenberg.
- LH 1566 = Luther, Martin, 1566: *Haußpostill I–III*. Nürnberg.
- MD 1592 = Megiser, Hieronymus, 1592: *DICTIONARIVM QVATVOR LINGVARVM*. Graz.
- MTh 1603 = Megiser, Hieronymus, 1603: *Theſaurus Polyglottus vel, Dictionarium Multilingue*. Francofurti ad Moennum.
- PS 1894–1895 = Pleteršnik, Maks, 1894–1895: *Slovensko-nemški slovar* I (A–O, 1894), II (P–Ž, 1895). Ljubljana.
- SA 1559 = Spangenberg, Iohannes, 1559: *Außlegung der Epistel vnd Euangelien*. Nürnberg.
- SP 1996 = *Sveto pismo stare in nove zaveze*, 1996. Ljubljana.
- TA 1550 = Trubar, Primož, 1550: *Abecedarium vnd der klein Catechismus*. Tübingen.
- TA 1555 = Trubar, Primož, 1555: *ABECEDARIVM*. Tübingen.
- TA 1566 = Trubar, Primož, 1566. *ABECEDARIVM, OLI TABLIZA*. Tübingen.
- TAr 1562 = Trubar, Primož, 1562: *ARTICVLI OLI DEILI, TE PRAVE STARE VERE KERSZHANSKE*. Tübingen.
- TC 1575 = Trubar, Primož, 1575: *CATEHISMVS SDVEIMA ISLAGAMA*. Tübingen.
- TE 1555 = Trubar, Primož, 1555: *TA EVANGELI SVETIGA MATEVSHA*. Tübingen.
- TkM 1579 = Tulščak, Janž, 1579: *Kerfzhanske LEIPE MOLITVE*. Ljubljana.
- TO 1564 = Trubar, Primož, 1564: *CERKOVNA ORDNINGA*. Tübingen.
- TPo 1595 = Trubar, Primož, 1595: *HISHNA POSTILLA*. Tübingen.
- TPs 1566 = Trubar, Primož, 1566: *Ta Celi Pfalter Daudidou*. Tübingen.
- TR 1558 = Trubar, Primož, 1558: *EN REGISHTER*. Tübingen.
- TT 1557 = Trubar, Primož, 1557: *TA PERVI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA*. Tübingen.

TT 1560 = Trubar, Primož, 1560: *TA DRVGI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA*. Tübingen.

TT 1577 = Trubar, Primož, 1577: *NOVIGA TESTAMENTA PVSLEDNI DEIL*. Tübingen.

TT 1581–82 = Trubar, Primož, 1581–82: *TA CELI NOVI TESTAMENT*. Tübingen.

ZK 1595 = Znojilšek, Janž, 1595: *KATECHISMVS DOCTORIA MARTINA Luthra*. Tübingen.

LITERATURA

Kozma AHAČIČ, 2007: *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: protestantizem*. (Zbirka *Linguistica et philologica* 18). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Anton BAJEC, 1950: *Besedotvorje slovenskega jezika. I Izpeljava samostalnikov*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede (Dela – Opera 1).

France BEZLAJ, 1995: *Etimološki slovar slovenskega jezika*. III/P–S. Dopolnila in uredila Marko Snoj in Metka Furlan. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti (izd.), Mladinska knjiga (zal.).

Anton GRABNER - HEIDER, Jože KRAŠOVEC, s sodelavci, 1984. *Biblični leksikon*. Celje: Mohorjeva družba.

Andreja LEGAN RAVNIKAR, 2003: Oblikovanje obredne terminologije v okviru normiranja slovenskega knjižnega jezika. Vidovič Muha, Ada (ur.): *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje. Metode in vrsti. Obdobja 20*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 563–580.

– –, 2007: O konverziji kot postopku knjižne (terminološke) tvorbe pri slovenskih protestantskih piscih 16. stoletja. *Riječ* 13/2. 108–127.

Majda MERŠE, 2007: Prikaz poklicnih dejavnosti v delih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. Jesenšek, Marko (ur.): *Besedje slovenskega jezika* (Zora 50). Maribor: Slavistično društvo. 99–126.

Majda MERŠE, France NOVAK, Francka PREMK, 2001: *Slovar jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. Poskusni snopič*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Jožica NARAT, 1996: Izrazi za 'učenc' pri slovenskih protestantskih piscih. Jakopin, Franc, Kerševan, Marko, Pogačnik, Jože (ur.): *III. Trubarjev zbornik*. Ljubljana: Slovenska matica v Ljubljani, Slovensko protestantsko društvo Primož Trubar. 263–272.

Jožica NARAT - ŠREKL, 1991: Samostalniške besednozvezne sopomenske v Dalmatinovi Bibliji. Müller, Jakob, Weiss, Peter (ur.): *Jezikoslovni zapiski* 1. Zbornik

Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša. 63–72.

France NOVAK, 2001: Kako so protestantski pisci 16. stoletja poimenovali nove pojme. Kerševan, Marko (ur.): *450-letnica slovenske knjige in slovenski protestantizem*. Ljubljana: Slovensko protestantsko društvo Primož Trubar in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 103–120.

—, 2004: *Samostalniška večpomenskost v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*. (Zbirka *Linguistica et philologica*). Ljubljana: Založba ZRC SAZU, ZRC SAZU.

Martina OROŽEN, 1996: *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika (od Brižinskih spomenikov do Kopitarja)*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

Breda POGORELEC, 1997: Slovenska skladnja in poimenovanja ženskih oseb. Derganc, Aleksandra (ur.): *XXXIII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. Dodatek, 1–9.

Jože RAJHMAN, 1977: *Prva slovenska knjiga v luči teoloških, literarno-zgodovinskih, jezikovnih in zgodovinskih raziskav*. Ljubljana: Partizanska knjiga.

Jože TOPORIŠIČ, 1987: Zimske urice, prva slovenska slovnica. *Bohorizh, Adam: Arcticae horulae succisivae, Zimske urice proste*. Maribor: Založba Obzorja. 281–328.

Ada VIDOVIČ MUHA, 1986: Neglagolske tvorjenke v Trubarjevi Cerkovni ordnini. Pogorelec, Breda (ur.): *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Obdobja 6*. Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 349–374.

—, 1997: Prvine družbene prepoznavnosti ženske prek poimenovalne tipologije njenih dejavnosti, lastnosti. Derganc, Aleksandra (ur.): *XXXIII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 69–79.

Listkovno gradivo Sekcije za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, zbrano s popolnimi izpisi del slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja.

SUMMARY

Designation needs that became apparent when translating Biblical and other religious texts, and in composing more independent works that were more or less bound by translational conventions, encouraged 16th century Slovenian Protestant writers to look for and to form feminine pairs of masculine designations (proper and common name designations). References in the Grammar Book by Bohorič show that the feminine forms in linguistic use at the time were used as a special word-formational and semantic category. In various parts of the grammar book, pairs like

kojn – kojnka (Rofs – Röffin), *lev – levinja*, *psič – psičica* or *psička*, *Lamberger / Lambergar – Lambergarica*, *Lublančič – Lublančica* or *Lublanšica* express the most productive formational models of feminine pairs in 16th century standard Slovenian. These examples reflect derivation from proper and common name masculine designations, formation from a loan word and a native noun, derivation with formation specialised affixed morphemes (e.g. *-ica*, *-inja*, *-ka*), and phonetic conversion at the affix connection or without it.

Even though feminine pairs do not accompany all masculine designations, they can, however, be divided into two basic groups: rare proper name designations like *Egipter – Egipterica*, and numerous common name designations which can be grouped into different subgroups. These include pairs of profession designations (*apotekar – apotekarica*, *kruhapek – kruhapekinja*, *mlinar – mlinarica*) or simply designations referring to executors of various activities (*besednik – besednica*), pair designations referring to social structure (*cesar – cesarica*, *kralj – kraljica*, *kraljič – kraljičica*, *firšt – firština*), pair designations of family and other relations (*brat – sestra*, *oča – mati*, *preded – prebaba*, *sin – hči*; *boter – botra*), animal designations (*golob – golobica*), etc. Most feminine pairs belong to a group of modification compounds, a part of which has a substitute stem (*sin – hči*). Masculine elements in pair designations are more frequently used than feminine elements with standard language and living language usage, encouraging the formation of new elements of the word family (*cesar + cesarjev / cesarjov*). Feminine pairs can (apart from the difference in gender) have semantic equivalents to masculine pairs, but frequently differ from them.

Numerous masculine designations in 16th century publications in Slovenian did not have their equivalent feminine pairs, usually due to historic or semantic reasons (*aar / ahar*, *galjot*; *papež*; *arianer*, *antitrinitar*, *cvinglijaner*). Also, a few feminine designations were without masculine equivalents, because the profession was restricted to women (*ama*, *dojka*).
